

CERCETĂRI DE TEREN

Ion DUMINICA

MEȘTEȘUGUL FIERĂRITULUI PRACTICAT DE ȚIGANI (ROMI) ÎN SPAȚIUL EST-CARPATIC: CERCETAREA ETNOGRAFICĂ DE TEREN ÎN COMUNITATEA TRADIȚIONALĂ A ROMILOR CIOCĂNARI DIN OR. OTACI*

CZU: [39+682](478)

<https://doi.org/10.52603/rec.2025.38.09>**Rezumat**

Meșteșugul fierăritului practicat de țigani (romi) în spațiul est-carpatic: cercetarea etnografică de teren în comunitatea tradițională a romilor ciocănari din or. Otaci

În perioada tranziției ireversibile de la „epoca industrială spre cea digitală”, salvagardarea meșteșugului fierăritului devine o misiune stringentă pentru cercetarea etnografică. Fierăritul, o meserie trebuincioasă („în vremurile trecute”) în orice gospodărie țărănească din spațiul est-carpatic, spre regret, actualmente a devenit o meserie neprofitabilă, practică diminuată și fragmentară („pentru întreținerea familiei”). În scopul documentării activității curente a „ultimelor rămășițe vii ale fierăritului”, în cadrul acestui studiu, au fost prelucrate materialele acumulate în timpul cercetării etnografice de teren în orașul Otaci (28 aprilie – 02 mai 2025), fiind identificate instrumentele fierăritului, materia primă utilizată și produsele confecționate de patru fierari din comunitatea tradițională a romilor ciocănari. Totodată, au fost relevate considerentele culturale și social-economice ce au determinat statornicirea preferențială în orașul Otaci, în a II-a jumătate a sec. XX, a celei mai numeroase comunități de romi din Republica Moldova. În baza valorificării unor noi surse istorico-etnografice, semnificația culturală a expresiei trinitare „fierărit (meșteșug) – fierari (meșteșugari) – țigani (romi)” a fost extinsă cu alte 20 de elemente inedite.

Cuvinte-cheie: fierărit (meșteșug), fierari (meșteșugari), țigani (romi), spațiul est-carpatic, Otaci

Резюме

Кузнечное ремесло цыган (ромов) Восточно-Карпатского региона: полевые этнографические исследования в общине «чокэнари» г. Отачъ

В период необратимого перехода от «индустриальной эпохи к цифровой», сохранение кузнечного ремесла становится актуальной задачей этнографических исследований. Кузнечное ремесло, необходимое занятие («в былые времена») в любом крестьянском хозяйстве Восточно-Карпатского региона, к сожалению, в настоящее время стало убыточным и применяется в ограниченном и фрагментарном порядке («в целях пропитания семьи»). Исходя из задачи документирования современного состояния «последних живых остатков кузнечного ремесла», в рамках данного исследования были обработаны материалы, накопленные в ходе этнографического полевого исследования в городе Отачъ (28 апреля – 2 мая 2025), в частности были выявлены кузнечные

инструменты, использованное сырье и изделия, изготовленные четырьмя кузнецами из традиционной общины цыган «чокэнари». В то же время были выявлены культурные и социально-экономические причины, предопределившие во второй половине XX века выбор ромами города Отачъ как места формирования самой многочисленной ромской общины Республики Молдова. На основе использования новых историко-этнографических источников в данном исследовании представлены 20 новых элементов, которые расширяют культурное значение тринитарного выражения «кузнечное дело (ремесло) – кузнецы (мастера) – цыгане (ромы)».

Ключевые слова: кузнечное дело, кузнецы, цыгане (ромы), Восточно-Карпатское пространство, Отачъ

Summary

The blacksmithing craft practiced by Gypsies (Roma) in the East Carpathian area: ethnographic field research in the traditional community of Roma “chokenari” from the city of Otaci

During the irreversible transition from the “industrial to the digital age”, safeguarding the craft of blacksmithing becomes a pressing mission for ethnographic research. Blacksmithing, a necessary profession (“in the past”) in any peasant household in the East-Carpathian region, unfortunately, has currently become an unprofitable profession, practiced in a lessened and fragmented manner (“for the support of the family”). In order to document the current activity of the “last living remnants of blacksmithing”, within this study were processed the materials accumulated during the ethnographic field research in the city of Otaci (April 28 – May 02, 2025), identifying the blacksmithing tools, the raw materials used and the products made by four blacksmiths from the traditional community of Roma “chokenari”. At the same time the cultural and socio-economic factors that determined the preferential settlement in the city of Otaci, in the second half of the 20th century, of the most numerous Roma community in the Republic of Moldova were revealed. Based on newly identified historical-ethnographic sources, this study was expanded with another 20 new elements concerning the cultural significance of the Trinitarian expression “blacksmithing (craft) – blacksmiths (craftsmen) – gypsies (Roma people)”.

Key words: blacksmithing, blacksmiths, gypsies (Roma people), Eastern Carpathian area, Otaci

Scopul cercetării este orientat spre valorificarea fierăritului practicat de țigani (romi) în spațiul est-carpatic prin reliefarea surselor istoriografice fragmentare, în special, rezultatelor cercetării etnografice de teren efectuate în orașul Otaci (28 aprilie – 02 mai 2025).

Metodologia utilizată

- Analiza surselor istoriografice fragmentare în scopul valorificării și sistematizării cunoștințelor și tehnicilor de practicare a meșteșugului de prelucrare a fierului (fierăritul) în spațiul est-carpatic;
- Cercetarea etnografică de teren în scopul identificării și documentării fierarilor romi, care practică în prezent meșteșugul fierăritului în orașul Otaci (r-nul Ocnița);
- Cercetarea etnografică de teren în scopul identificării și documentării atelierelor de fierărie, instrumentelor conservate și întrebuințate în meșteșugul fierăritului, materia primă utilizată și produsele confecționate de fierarii romi din orașul Otaci (r-nul Ocnița);
- Intervievarea locuitorilor din or. Otaci în scopul înregistrării cunoștințelor fragmentare, privind evoluția tehnicilor de practicare a meșteșugului fierăritului în comunitatea tradițională a romilor ciocănari;
- Documentarea audiovizuală a comunității tradiționale a romilor ciocănari din orașul Otaci (r-nul Ocnița), în scopul salvagărdării digitale a tehnicilor de practicare a meșteșugului fierăritului.

Primele mențiuni istoriografice privind practicarea meșteșugului de prelucrare a fierului (fierăritul) în spațiul est-carpatic

Meșteșugul – cuvânt de origine latină, din perspectiva congruenței semantice, desemnează în spațiul străvechi al civilizației românești: o „îndeletnicire specială” sau „muncă depusă de un meșter”. Originea meșteșugăritului, eventual, datează înaintea apariției primelor trepte ale constituirii societăților omenești, când îndeletnicirile răspundeau în ansamblu, necesităților primordiale ale omului: apărare, adăpost, hrană (Stoica, Horșia 2001: 7-8). Una dintre cele mai vechi îndeletniciri umane atestată în spațiul carpa-to-danubiano-pontic la sfârșitul mileniului al II-lea î.Hr. – este meșteșugul prelucrării fierului. Obiectele confecționate din fier, în primul rând, erau necesare în diverse trebuințe cotidiene, în cadrul muncilor agricole, păstoritului, îndeletnicirilor casnice (Stoica, Horșia 2001: 64-67).

În perioada medievală timpurie, în spațiul pruto-nistean, gospodăria agricolă era interferentă cu practicarea diverselor îndeletniciri casnice, care pro-

duceau uneltele și obiectele necesare pentru lucrările pământului și activitatea cotidiană: metalurgia (reducerea minereului de fier și producerea fierului), fierăritul (prelucrarea fierului), prelucrarea metalelor neferoase, olăritul, prelucrarea pietrei, prelucrarea lemnului, prelucrarea osului, prelucrarea pieilor, prelucrarea fibrelor și producerea țesăturilor. Treptat, începând cu secolele VIII–IX, o parte din îndeletnicirile casnice devin intens solicitate, transformându-se în meșteșuguri specializate (metalurgia, fierăritul, prelucrarea metalelor neferoase și olăritul), practicate de un grup de persoane îndemânatică (meșteri), care abandonează gospodăria agricolă (spațiul casnic) și formează centre meșteșugărești în Rudă, Alcedar, Echimăuți, Orheiul Vechi, Hansca, Dănceni. Meșteșugurile specializate se evidențiază prin necesitatea de prestare unei munci perseverente, acumulare continuă de cunoștințe și experiență profesională, posedare de competențe în aplicarea tehnologiilor specializate și utilizarea instalațiilor tehnice (Postică 2006: 124-125).

Inițial, în secolele V–VII, *metalurgia* (reducerea minereului de fier și producerea fierului) se îmbina organic cu *fierăritul* (prelucrarea fierului), combinând două ramuri convergente într-un „meșteșug de producere și prelucrare a fierului”. Ulterior, în secolele VIII–IX, în spațiul pruto-nistean, concomitent cu alte regiuni est-europene, cele două ramuri convergente ale aceluiași meșteșug treptat s-au separat în două meșteșuguri independente: *metalurgia* și *fierăritul*. În bazinul Nistrului, în calitate de materie primă pentru obținerea fierului erau utilizate depunerile sedimentare-aluviale cu compoziție feruginoasă și minereurile de fier importate din munții Carpați. Un alt element necesar producției metalurgice – este lemnul, din care se obținea mangalul necesar pentru procesul de reducere a minereului de fier. Pădurile seculare acopereau în mare parte spațiul pruto-nistean și asigurau nemijlocit populația locală cu material lemnos. Prelucrarea fierului (fierăritul) este documentată prin divesre obiecte din fier, ateliere, cuptoare și unelte de fierărie. Spre deosebire de alte regiuni est-europene, în spațiul pruto-nistean – fierăritul era orientat, în primul rând, către necesitățile economice ale gospodăriei agricole: asigurarea cu unelte pentru cultivarea pământului, recoltarea și prelucrarea cerealelor, asigurarea gospodăriei casnice cu obiecte și unelte necesare activității cotidiene. Totodată, fierăritul asigura producerea armelor, pieselor de harnașament, uneltelor speciale pentru practicarea meșteșugăritului. Confecționarea produselor din fier era realizată în ateliere specializate de fierărie. Elementul obligatoriu al atelierelor îl reprezenta „cuptorul de fierărie” din lut sau din pia-

tră. Primul tip de cuptoare (din lut) era caracteristic regiunii centrale a spațiului pruto-nistean, iar al doilea tip de cuptoare (din piatră) este atestat în regiunile de nord-est și nord. În calitate de materie primă pentru confecționarea produselor din fier se foloseau semifabricatele din metal obținute (reduse) din minereu sau se reutilizau diverse resturi din fier uzat (deșeuri de metal fieros). Asortimentul producției fierarilor era variat: *unelte agricole* (brăzdare de plug, sape, seceri, coase); *unelte gospodărești* (topoare, cuțite, cosoare, foarfece); *piese de harnașament* (zăbale, inele, catarama, scărițe, pinteni), *armament* și *echipament militar* (vârfuri de săgeți, lănci și sulite; spade, săbii, pumnale, buzdugane, coifuri, armuri). În secolele X–XII este atestată cea mai avansată perioadă de practicare a fierăritului în centrele meșteșugărești din bazinul Răutului: Alcedar, Echimăuți, Rudi. În cadrul atelierelor specializate de fierărie din Alcedar și Echimăuți au fost descoperite instrumentele de bază ale fierăritului: nicovale, ciocane, clești, dălți, dornuri, pile (Postică 2006: 125-130).

Explorarea istorico-etnografică a fierăritului practicat de țigani (romi) în spațiul est-carpatic

Valorificarea surselor istoriografice fragmentare și materialelor etnografice de teren, realizată de autor în anii 2023 (Duminica 2023: 119-136) și 2024 (Duminica 2024: 55-62) – a introdus în spațiul sud-est-european al cercetării umanistice (compartimentul „Studii rome”) 37 elemente inedite aferente expresiei trinitare „fierărit (meșteșug) – fierari (meșteșugari) – țigani (romi)”. Pe parcursul anului 2025, au fost identificate și explorate alte noi surse istorico-etnografice, care extind semnificația culturală a expresiei trinitare „fierărit (meșteșug) – fierari (meșteșugari) – țigani (romi)” cu alte 20 elemente inedite.

Meșteșugăritul – ocupația esențială a țiganului, care lucra de toate și pentru toată lumea [1]. Meseria de fierar – cea mai solicitată activitate pentru satisfacerea cotidiană a nevoilor diverse în proprietățile extinse boierești și mănăstirești [2]:

Istoria țiganilor din Țara Românească și Țara Moldovei este inseparabilă de istoria economică a acestor două țări. În perioada secolelor XI–XII, când în detrimentul monopolului căilor maritime, cruciații au preferat căile pe uscat spre Ierusalim, aceștia au adus siguranță de-a lungul drumurilor de comerț pe continentul european. Tot în această perioadă, are loc apariția convenientă a țiganilor în Țara Românească și Moldova; ambele țări, fiind implicate în plină activitate comercială de tranzit, ce a durat timp de 300 de ani, până când activitatea porturilor din cele două țări de la Dunăre și Marea Neagră căzură în stăpânirea Turcilor (1484–1540). Odată cu apariția țiganilor se refăcea clasă socială a meseriașilor,

care era numeric limitată în cele două țări. În virtutea faptului că țaranii români erau meșteri neîntrecoți în practicarea îndeletnicirilor casnice, transmise din generație în generație – numărul acestora era insignifiant, fiind mai degrabă îndeletniciri secundare, pe lângă ocupația lor vitală – agricultura. Spre deosebire de țaranii români – meșteșugăritul era ocupația esențială la țigani, care lucrau de toate și pentru toată lumea. Țigani cunoșteau o mulțime de meșteșuguri solicitate în acea epocă (sec. XI–XII): fierăria, potcovăria, armurăria etc. Meseria de fierar era cea mai solicitată activitate pentru satisfacerea cotidiană a nevoilor diverse în proprietățile extinse boierești și mănăstirești. Țigani cunoșteau cel puțin două meserii, iar la necesitate puteau să învețe altele. Însă din cauza că erau o populație minoritară și itinerantă, implicarea lor neconținută în diverse munci solicitate era imposibilă, mai ales, în timpul lucrărilor de lungă durată (zidărie și cărămidărie) inițiate de către domnitorii din Țara Românească și Țara Moldovei. În consecință, apare necesitatea stringentă de a lua măsuri pentru „fixarea locului” a țiganilor și a utiliza intensiv meșteșugurile prestate de aceștia. Astfel, limitarea modului de trai itinerant și „constrângerea de statornicire pentru a fi mai ușor de găsit la practicarea meșteșugurilor” – a fost una din cauzele determinante de înrobire a țiganilor în Țara Românească și Țara Moldovei (Panaiteescu 1938: 154-158)

În Țara Românească și Țara Moldovei – țiganii robi particlari practicau meșteșugul domonial, fiind specializați îndeosebi în lucrarea metalelor: potcoave, arme, unelte [3]:

În concepția feudală a vremii, în Țara Românească și Țara Moldovei, pământul în întregime era în posesiunea domnitorului; similar și dreptul de a stăpâni țiganii robi – a fost rezervat domniei, care și-a format „țigănia domnească”. Domnitorii celor două țări făceau danii din „țigănia domnească” mănăstirilor și boierilor; astfel, treptat apar două categorii numeroase ale țiganilor robi particlari: „țigănia călugărească” și „țigănia boierească” (Costăchel et al. 1957: 149-150). În perioada medievală, în Țara Românească și Țara Moldovei, meșteșugul este clasificat în trei categorii: meșteșugul domonial, casnic și orășenesc. Meșteșugul domonial, adică meseriile practicate la curțile sau pe moșiile boierilor și mănăstirilor, pentru îndeplinirea nevoilor diverse feudale – avea un caracter deosebit în cele două țări, fiind prestat de țiganii robi particlari (moșteniți, dăruți, cumpărați). Țiganii robi erau meșteșugari specializați, mai ales în lucrarea metalelor: potcoave, arme, unelte. În secolele XVI–XVII, țiganii robi particlari (mănăstirești și boierești) și cei domnești erau dependenți de marele hatman, care putea să-i

aducă la curtea domnească pentru fabricarea și repararea armelor și căruțelor oștirii, potcovărie, etc. (Costăchel et al.: 46-47).

Fierăritul – una din meseriile care concureau la zidirea caselor [4]:

La începutul secolului al XX-lea, una din meseriile care concureau la zidirea caselor era cea a fierăritului. Categoria cea mai primitivă a fierarilor erau *cuierii*, în totalitate țigani, foști robi de vatră mănăstirești și boierești. În atelierele temporare de fierărie numite *cușnițe*, cuierii confecționau în mod primitiv din vergele de fier, aduse din străinătate, piroane de dulgherie și cuie de șindrilă. Cușnița este formată dintr-o gropiță săpată în pământ, puțină humă făcută din țărâna udată și o mână de cărbuni de lemn mangal, aprinși cu ajutorul unor foale mici. După ce se aprindea focul în cușniță, meșterul înfingea în pământ o nicovală mică, ascuțită la rădăcină; apoi băga în foc o vergea de fier, pe care o ținea cu ajutorul unui clește cu botul lung și ascuțit. Fierarul mănua intens foalele pentru a crește treptat temperatura focului; apoi, după ce vergeaua de fier se înroșea, o bătea intensiv cu ciocanul până ce-i făurea forma care dorea. Însă o dată cu dezvoltarea industriei în România, procesul de fabricare mecanică a cuielor și piroanelor se instalează în uzinele din Sinaia, Galați și în alte părți. Meșterii fierari cuieri se reprofilează treptat în lăcătuși, cutreieră zilnic în cruciș și curmeziș mahalalele mărginașe ale orașelor și satele, confecționând produse rudimentare din fer: lăcate, zăvoare, chei, care se închue și se descuie destul de bine; ascut cuțite, coase, topoare, seceri și sape. După meșterii fierari cuieri și lăcătuși – potcovarii sunt o categorie mai avansată în lucrul fierului, care au fost și sunt tot din țigani. Fierarii potcovari fac afaceri mai prospere, se ocupă cu potcovitul cailor, boilor, cizmelor groase și confecționează cuiele cu căpățină, utilizate pentru a bate potcoavele de copitele cailor (Furnică 1926: 183-185).

În credința populară a țăranilor români – fierarii sunt identici cu țiganii [5]. În credința populară a țăranilor români – țiganii sunt sortiți să fie exclusiv fierari, pe lumea asta [6]. În credința populară a țăranilor români – meșteșugurile sunt „mila existențială” sortită străinilor [7]. Fierăritul – o meserie seculară profitabilă: „acolo unde fierarul dă o dată cu ciocanul – îndată iese banul” [8]:

„Țăranul nostru, parcă ar crede cineva, pentru asta este făcut: «să muncească pământul – de cum dă în primăvară, până întră în toamnă». Un an aproape, să stea pe câmp, îndurând arșița soarelui de vară, suferind alte lipsuri și nevoi, pentru ce? Dacă se întâmplă un an bun și se face pâinea... pentru a-și scoate câteva kilograme de secară sau de alceva. Dar atunci ce să faci, care-i calea pe care să apuci și să te scoată

la fericire! Meșteșugurile, oameni buni! Îmbrățișați meșteșugurile. Țăranul nostru s-a obișnuit cu nepăsarea, încât crede că «fierar cu țigan e totuna și numai țiganul este menit să fie fierar pe lumea asta». Pe lângă nepăsare, țăranul nostru e și cam fudul, nu vrea să fie fierar în locul țiganului. Și altă pricină pentru care țăranul nostru nu se prea dă la meșteșug – e bun la inimă și crede că meșteșugurile sunt făcute anume pentru străini, căci zice «lasă-l săracu, să mănânce și el o bucătică de pâine!». În timp ce plugarul se chinuie aproape un an întreg, muncind de dimineața până seara, pentru te miri ce și mai nimica – meșteșugarul stă acasă, unde-i vin mușterii și-l năpădesc cu lucru. Dacă meșteșugarul muncește cu tragere de inimă – se poate aștepta că-și va umple punga cu bani într-o lună sau două. Și e mănoasă această meserie, oameni buni, așa de mănoasă, încât se zice «acolo unde fierarul dă o dată cu ciocanul – îndată iese banul». Nu fugiți de meșteșuguri, oameni buni, căci fugiți de bogăție; știți vorba ceea «Meșteșugul e brătară de aur» (Rom. 1910: 6-7).

Rezultatele cercetării etnografice de teren în comunitatea tradițională a romilor ciocănari din orașul Otaci (r-nul Ocnița)

În perioada 28 aprilie – 02 mai 2025, autorul acestui studiu a efectuat o cercetare etnografică de teren în orașul Otaci (r-nul Ocnița), cu scopul de a colecta mărturii privind starea curentă de practicare fierăritului în comunitatea tradițională a romilor ciocănari. În prezent, orașul Otaci a devenit localitate preponderentă populată de romi din Republica Moldova. Conform datelor prezentate de primăria orașului Otaci, în anul 2025, în localitate sunt înregistrate 3.622 de persoane de etnie Romă (dintre care 1.262 minori), care locuiesc în cartierele „Deal”, „Satul regesc”, „Centru” și „după Pod”.

După adoptarea Hotărârii Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. „Cu privire la inițierea prin muncă a țăganilor (romilor) care se ocupă de vagabondaj” (05 octombrie 1956) – șatrele romilor ciocănari au fost nevoite să stopeze practicarea fierăritului itinerant pe teritoriul ucrainean, fiind obligate să revină la baștină în R.S.S. Moldovenească, unde trebuiau să-și înregistreze obligatoriu domiciliul permanent într-o localitate (Duminica 2025: 35-36).

Conform mărturiilor colectate, în anii '60 ai secolului XX, se desfășoară treptat statornicirea preferențială a romilor ciocănari în orașul Otaci, din considerentul mai multor avantaje culturale și social-economice: „în Moldova, au fost înmormântați strămoșii și trăiau majoritatea rudelor romilor ciocănari; în Moldova, aerul și apa erau curate, natura frumoasă, iar produsele alimentare erau gustoase, diverse și accesibile; amplasarea învecinată a orașului Otaci cu

orașul Moghilev-Podolsk (Ucraina) – oferea accesul avantajos la piața agricolă regională pentru vânzarea angro a produselor fierăritului; amplasarea apropiată a orașului Otaci cu orașul Jmerinka (Ucraina) – oferea accesul avantajos la o rețea de transport feroviar cu conexiuni multiple; coabitarea cultural-economică a romilor ciocănari cu populația locală evreiască din orașele Otaci și Moghilev-Podolsk – oferea condiții favorabile pentru obținerea câștigurilor substanțiale din vânzările angro a produselor fierăritului (în special «sapelor țigănești»); amplasarea periferică – oferea un loc de trai liniștit, cu terenuri accesibile pentru construcția caselor și locuințe ieftine; infrastructura locală industrială diversă (abundentă cu resturi utilizate, variate și accesibile de material ferros) – oferea condiții convenabile romilor ciocănari pentru prestarea fierăritului și obținerea lesnicioasă a câștigurilor stabile pentru întreținerea familiilor numeroase (în medie, 5-7 copii)”¹.

În anul 2002, a fost publicată o informație succintă privind aspectele istorice, lingvistice, antropologice, evoluția demografică, meșteșugurile și ocupațiile prestate de comunitatea romilor în spațiul pruto-nistean, precum și situația socială curentă a comunității romilor din orașul Otaci (Трагир, Трофэилэ 2002: 180).

Foto 1. Vladimir Pleșca „Vișan”, rom fierar din orașul Otaci practică fierăritul „la cald” în interiorul atelierului de fierărie. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

În cadrul cercetării etnografice de teren, în or. Otaci a fost documentată activitatea a patru fierari romi („ultimele rămășițe vii” ale fierăritului practicat în comunitatea tradițională a romilor ciocănari): Ivan PREIDA „Buruian” (a.n. 1942), Fiodor BUZANU „Ciucă” (a.n. 1947), Vladimir PLEȘCA „Vișan” (a.n. 1962), Nicolai PREIDA „Sundur” (a.n. 1975);

aceștia practică fierăritul combinat („fierăritul la cald” (Foto 1) și „fierăritul la rece” (Foto 2) în atelierele individuale de fierărie (construcții anexe improvizate din materiale variate, amplasate în curtea gospodăriilor casnice (Foto 3).

Foto 2. Vladimir Pleșca „Vișan”, rom fierar din orașul Otaci practică fierăritul „la rece” în preajma atelierului de fierărie. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Foto 3. Atelierul de fierărie al lui Fiodor Buzanu „Ciucă” (1947), rom fierar din orașul Otaci. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Instrumentele de lucru clasice ale fierarilor utilizate în trecut și documentate în prezent (Foto 4): ilăul (*coanța* – instrument de lucru confecționat manual (în variantă singulară), cu vârful ascuțit sau plat); foalele (*pișota* – în prezent înlocuite cu aspiratorul de uz casnic); ciocanul de o mână (*ciocanu văsescu*); ciocanul de două mâni (*ciocanul baro*); cleștele cu capetele drepte (*orta*); cleștele cu capetele curbate (*bango*); stropitoare de apă pentru domolirea/stingerea focului (*prafțarea*), vătrar cu capătul drept (*carașmaua*) (Duminica 2025: 36-37).

Foto 4. Instrumentele de fierărie ale lui Fiodor Buzanu „Ciucă”, rom fierar din orașul Otaci. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Fierăritul – o meserie singulară cu aplicarea inacceptabilă a procedurii clasice de calificare profesională teoretico-practică [9]. Fierăritul – o meserie nativă a romilor, practică din copilărie cu activități simultane de învățare vizuală și implicare treptată ghidată [10]:

„În anii 60-70 ai secolului XX, o parte nesemnificativă dintre romii ciocănari erau angajați în calitate de fierari la uzinele din or. Otaci, iar cei mai în vârstă lucrau la domiciliu. Majoritatea romilor ciocănari formau brigăzi de lucru mobile și încheiau contracte individuale de muncă temporară cu prestarea fierăritului în gospodăriile agricole colective din Ucraina; aici, în intervalul temporal al lunilor februarie – octombrie, aceștia erau implicați în reparația inventarului agricol mecanic: pluguri, cultivatoare, boaroane, semănători etc. Fierarii romi permanent lucrau câte trei, pentru că așa era mai ușor de organizat procesul de muncă: unul stătea lângă foale și avea grijă de foc; ceilalți doi lucrau cu ciocanele: dintre care unul lovea «apăsător fierul roșu înfierbântat» cu ciocanul de două mâini, iar celălalt (meșterul fierar), concomitent ciocănea «ritmat» cu ciocanul de o mână și coordona procesul de lucru. Numele tradiționale ale meșterilor fierari romi, care au activat după anii 60 ai secolului XX în orașul Otaci: Aurică, Baron, Brătian, Burdulia, Florian, Janu, Jenikă, Joja, Lintenaf, Nistor, Robinson, Solovei, Șefulikă. Spre regret, la finele anilor '70 ai secolului XX, au apărut niște fierari romi «șmecheri (jungalo)», care făceau pe furis și-n grabă «lucru de mântuială», pentru a se îmbogăți lesnicios și a căpăta un statut social mai superior față de ceilalți romi. Această «șmecherie fatală» a produs o neîncredere totală vizavi de activitatea tuturor romilor fierari; autoritățile sovietice locale au fost avizate să nu mai încheie nici un contract individual de muncă cu aceștia.

Însă, în scurt timp, o parte din romii ciocănari s-au reorientat spre o altă activitate, devenind vânzători ambulanți (bișnițari/speculanți/comercianți) de mărfuri de uz casnic, necesare în orice gospodărie urbană/rurală: îmbrăcăminte, încălțăminte, seturi de lenjerii de pat, veselă de bucătărie, țesături, draperii etc. În anii 70-80 ai secolului XX, majoritatea mărfurilor de uz casnic au devenit deficitare, deoarece economia planificată sovietică nu era capabilă să le producă integral și să le distribuie constant și simetric. La sfârșitul anilor 80 – începutul anilor 90 ai secolului XX, comerțul ambulant a adus «prosperitate peste noapte» în majoritatea familiilor romilor din orașul Otaci. Finalmente, începând cu anul 2020, după ce vânzările de mărfuri au devenit mai accesibile pentru clienți (inclusiv în spațiul online) – au fost atestate câteva cazuri, când romii comercianți s-au săturat «aproape toată viața să umble brambura cu bișnița» și s-au decis să învețe și să practice fierăritul: «meșteșugul nativ al părinților și bunecilor». Însă, lucru cu fierul este o meserie singulară; aici nu se aplică procedeul clasic de calificare profesională, când «mai întâi începi să înveți și apoi, imediat, te apuci să lucrezi». Fierăritul este o meserie nativă a romilor, care simultan se învață vizual din copilărie («se fură reciproc prin observație directă») și se practică manual cu ghidare treptată («cu răbdare»). În trecut, copiii se grămădeau buluc în ogrăzile romilor ciocănari și priveau cu nesaț cum se practică meșteșugul fierăritului – un «teatru viu și surprinzător», cu acces deschis pentru spectatori de toate vârstele: «prima scenetă» – când se aprindea focul în cuptorul de fierărie și se mânuiau foalele; «a doua scenetă» – când ciocanele păleau ritmat fierul înfierbântat din care ieșea o armonie audiovizuală cu simfonie vioaie sonoră și scânteii multicolore; «a treia scenetă» – când se călea fierul configurat în găleata cu apă, de unde țigăneau brusc aburi fierbinți. Însă, cea mai mare fericire pentru copii era solicitarea periodică a meșterului, pentru implicarea rânduită în ajutorul fierarilor, care deseori se rezuma la mănuiul foalelor pentru întărirea focului».

Practicarea fierăritului – condiție esențială pentru fiecare rom ciocănar, care dorea în trecut să-și întemeieze o familie și să o întrețină [11]. Fierăritul – practicat în prezent numai de «meșterii pasionați, care lucrează cu sufletul» [12]. Sapele „țigănești” – cel mai solicitat produs al fierăritului practicat în prezent [13]. Sapele „țigănești” confecționate manual („din sudoarea fierarului”) – sunt de calitate mai bună și accesibile la preț, incomparabile cu sapele fabricate mecanic în uzină („la conveyor”) [14]. Sapele „țigănești” confecționate manual („din sudoarea fierarului”) – după utilizare în diverse munci agricole, facilitează obținerea unei recolte consistente și de calitate [15]:

„În anii '70 ai secolului XX, toți romii ciocănari din orașul Otaci «lucrau cu fierul», sunetul de ciocan se auzea în fiecare stradă și din orice ogradă. În trecut, practicarea îndemnatică a fierăritului era o condiție esențială pentru fiecare rom ciocănar, care dorea să-și întemeieze o familie și să o întrețină. În prezent, fierăritul este practicat numai de «meșterii pasionați, care lucrează cu suflitul» și «nu se gândesc la bogăție – obținută prin șmecherie (câștiguri ușoare și rapide)»; aceștia lucrează doar pentru a-și întreține familia (acoperind cheltuielile esențiale pentru serviciile comunale, hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte, etc.). Cel mai solicitat produs al fierăritului practicat în prezent, sunt sapele «țigănești» («sapele cu cârlig (Foto 5-6), mai mici și mai ușoare, confecționate pentru ucraineni»³ și «sapele cu inel (Foto 7), mai mari și mai grele, confecționate pentru moldoveni»⁴) – unelte agricole manuale, vândute angro la piața regională din Moghilev-Podolsk (Ucraina) și ocazional (cu bucata) la piețele locale din orașele Otaci și Dondușeni (Republica Moldova).

Foto 5. Sapă „țigănească” cu cârlig – pentru ucraineni, confecționată de Vladimir Pleșca „Vișan”, rom fierar din orașul Otaci. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Foto 6. Sapă „țigănească” cu cârlig – pentru ucraineni, confecționată de Ivan Preida „Buruian”, rom fierar din orașul Otaci. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Foto 7. Sapă „țigănească” cu inel – pentru moldoveni, confecționată de Fiodor Buzanu „Ciucă”, rom fierar din orașul Otaci. Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Sapele «țigănești» confecționate manual («din sudoarea fierarului») – sunt de calitate mai bună și accesibile la preț, incomparabile cu sapele fabricate mecanic în uzină («la conveyor»). Totodată, sapele «țigănești» confecționate manual («din sudoarea fierarului») – după utilizare în diverse munci agricole, facilitează obținerea unei recolte consistente și de calitate. Perioada prielnică pentru producerea sabelor «țigănești» – sunt lunile ianuarie-martie; ulterior, în lunile aprilile-mai – începe «sezonul de vânzare a sabelor». Cele mai numeroase vânzări într-un sezon, atestate în prezent, constituie până la 1000 de sape. Confecționarea sabelor «țigănești» se practică prin fierăritul combinat – „fierăritul la cald” și „fierăritul la rece”, iar în calitate de materie primă, romii fierari din orașul Otaci utilizează diverse resturi din fier uzat: butelii sparte de gaz lichefiat, discurile utilizate ale cultivatoarelor agricole, bucăți asimetrice tăiate din tablă de oțel cu rezistență ridicată, resturi utilizate de fierăstraie manuale (lame zimțuite de oțel) sau fierăstraie mecanice (discuri zimțuite de oțel)⁵.

Ilăul – instrumentul esențial, produs singular („sufletul fierarului”), păstrat ca moștenire sacră transgenerațională în familiile fierarilor romi [16]. Ilăul, calul și soția – elementele existențiale în familiile fierarilor romi, necesare pentru practicarea fierăritului itinerant și viabilitatea gospodăriei casnice [17]:

„Ilăul era primul element existențial în familiile fierarilor romi: în lipsa ilăului, romii ciocănari nu puteau să practice fierăritul și să-și întrețină familia. Celelalte instrumente utilizate în meșteșugul fierăritului: ciocanele, foalele, cleștii, dornurile, dălțile, pilele – puteau fi lesne procurate sau confecționate; în schimb, ilăul era un produs singular (sufletul fierarului). Conform «tradițiilor nescrise (romanipen)» respectate în comunitatea romilor ciocănari din ora-

șul Otaci, în familiile fierarilor romi trebuie să fie păstrată moștenirea sacră transgenerațională – ilăul (Foto 8).

Foto 8. Ilăul (coanta) – instrumentul esențial al fierăritului („sufletul fierarului”), moștenire sacră transgenerațională conservată în familia lui Alexei Preda, mediatorul comunitar al romilor din orașul Otaci.

Autor: Ion Duminica (29.04.2025)

Calul era al doilea element existențial în familiile fierarilor romi: o perioadă îndelungată, fierăritul era un meșteșug itinerant practicat de romii ciocănari. În lipsa calului, aceștia nu puteau să se deplaseze în diverse localități și să-și găsească clienți pentru a presta meșteșugul fierăritului, rămânând fără surse de trai (în special hrană). În viziunea romilor ciocănari: «mișcarea este viață, iar fără cal – nu-i mișcare și nu-i viață». Astfel, calul era considerat un animal sacru: jurămintele afirmative făcute pe cal – erau considerate cele mai autentice jurămintele, iar pierderea calului – era considerată una din năpastele cumplite.

Soția era al treilea element existențial în familiile fierarilor romi: în lipsa soției – fierarul era considerat «jumătate de om». Finalmente, pentru a presta o muncă de calitate, fierarul are nevoie de un spațiu casnic viabil și confortabil, care să fie asigurat de o soție grijulie, responsabilă de treburile casnice diverse cotidiene: să întrețină casa («să fie sufletul casei»), să prepare bucate consistente și gustoase, să fie mereu în preajma copiilor («liniștea sufletească și alinarea batrâneții»).

Una din condițiile esențiale pentru a trăi decent în mileniul al III-lea («epoca digitală») – este educația unei generații de tineri romi, care va fi capabilă să obțină competențele necesare pentru aplicarea tehnologiilor digitale. În prezent, comunitatea romilor

ciocănari se află la etapa primară de conștientizare a necesității de suport educațional pentru viitorul copiilor lor. Pe de altă parte, doar atunci, când educația va deveni un factor esențial de «supraviețuire fizică» într-un «mediu virtual» – romii ciocănari vor conștientiza necesitatea de a se concentra spre alte obiective vitale pentru copiii lor: educație – calificare profesională – loc de muncă remunerat – familie asigurată integral cu surse materiale pentru existență. În curând, romii vor conștientiza dilema existențială trinitară: «nu înveți – nu lucrezi – nu mănânci: nici tu și nici familia ta»⁶.

Fierăritul – o meserie divină miluită romilor, trebuincioasă „în vremurile trecute” în orice gospodărie țărănească [18]. Fierăritul – o meserie neprofitabilă în „epoca digitală”, practică diminuată și fragmentară [19]. Instrumentele fierăritului – utilizate adeseori la festivalurile etnoculturale ca decor artizanal contemporan, asociat culturii tradiționale a romilor [20]:

„În trecut, Dumnezeu i-a înzestrat pe romi (populație itinerantă) să fie mereu «conectați cu natura»: aceștia se încălzeau în jurul focului aprins în spații naturale deschise, se scăldau în apa curată a râurilor, umblau desculți – ca să acumuleze energia tălmăuitoare a pământului. Totodată, Dumnezeu i-a miluit pe romi cu fierăritul – o meserie trebuincioasă în orice gospodărie țărănească. În «vremurile trecute», strămoșii romilor ciocănari puteau «oricând și oriunde să câștige o bucată de pâine și să nu moară de foame».

Spre regret, în anii '80 ai secolului XX, economia sovietică s-a reorientat treptat la dezvoltarea complexului industrial militar, în detrimentul complexului de producere agricolă. Însă, de-a lungul istoriei lor, romii ciocănari nu s-au pierdut în viață, ca orice râuleț ei își găsesc propria cale (meserie, ocupație sau afacere familială), care să le ajute să-și câștige existența; permanent au găsit soluții solidare de supraviețuire și de întreținere a familiilor numeroase. Deoarece produsele fierăritului nu mai erau intens solicitate, treptat, majoritatea romilor ciocănari din orașul Otaci – din fierari, s-au transformat în comercianți ambulanți. În prezent, volumul de vânzări «cu bucată» a mărfurilor de uz casnic este în descreștere variabilă; totuși, romii ciocănari, sunt optimiști în privința găsirii altor soluții optime pentru a supraviețui și a-și câștiga existența. Vânzările «cu bucată» pe care le fac romii comercianți «din casă în casă» sunt «libere, directe și corecte»: cumpărătorul are posibilitatea să aleagă și să testeze individual («cu prezență fizică») diversele oferte de marfuri expuse de romi, «care posedă eficient târguiala». Romii comercianți cunosc «nivelul de trai, posibilitățile financiare și necesitățile diverse, culorile, valorile și gusturile pre-

ferate» – specifice fiecărei categorii ale clienților. În schimb, în spațiul virtual – marfa nu poate fi testată și prețul nu poate fi negociat, iar clientul, după livrare, deseori rămâne decepționat de calitatea produselor recepționate. Spre regret, actualmente, în epoca de tranziție ireversibilă de la «progresul industrial» spre «progresul digital» – meseria de fierar, treptat devine o «meserie neprofitabilă: practică diminuată și fragmentară». Produsele fierăritului confecționate manual, nu mai sunt solicitate «ca în vremurile trecute», deoarece există o varietate suprasaturată de produse gospodărești fabricate mecanic, care pot fi procurate în centrele comerciale. Instrumentele fierăritului sunt utilizate adeseori la festivalurile etnoculturale – ca decor artizanal contemporan, asociat culturii tradiționale a romilor» (Foto 9).

Foto 9. Foalele (pișota) și ilăul (coanța) cu vârful ascuțit – instrumentele fierăritului itinerant practicat în „vremurile trecute” de romii ciocănari, utilizate ca decor artizanal contemporan, asociat culturii tradiționale a romilor.

Autor: Ion Duminica (21.09.2025).

Festivalului Etniilor „Unitate prin diversitate” – sărbătoarea multiculturalismului și toleranței interetnice. Ediția a XXIV-a, organizată de Agenția Relații Interetnice din Republica Moldova în parteneriat cu Primăria Municipiului Chișinău (Grădina Publică „Ștefan cel Mare și Sfânt”)

Actualmente, după ce au deprins o nouă meserie de «comerciant ambulant», romii ciocănari din orașul Otaci nu mai vor să lucreze «din osteneală: cu fierul, cărbunele, focul, nicovale, ciocanul și cleștele». Totodată, acum nu mai sunt nici «tineri romi doriți» să învețe meșteșugul fierăritului și nici «fierari romi răbdători» predispuși să o transmită. În trecut, când viața era interesantă și frumoasă – dănuia o motivație sinceră «de a trăi și a lucra cu spor și din plăcere»; însă, acum, când lumea trăiește într-o lume «falsă/digitală» – meșteșugurile nu mai au nici sens și nici valoare⁷⁷.

Concluzii

În baza valorificării materialelor acumulate în timpul cercetării etnografice de teren în orașul Otaci (28 aprilie – 02 mai 2025) – au fost documentate audiovizual și salvagardate digital⁸ tehnicile de practicare a meșteșugului fierăritului la patru fierari din comunitatea tradițională a romilor ciocănari („ultimele rămășițe vii ale fierăritului”), implicați în sezonul de producere și vânzare a sapelelor „țigănești”.

Totodată, în urma explorării noilor surse istorico-etnografice, a fost extinsă semnificația culturală a expresiei trinitare „fierărit (meșteșug) – fierari (meșteșugari) – țigani (romi)” cu alte 20 de elemente inedite:

a. Fierăritul (meșteșug):

„Fierăritul – una din meseriile care concureau la zidirea caselor”.

„În credința populară a țăranilor români – meșteșugurile sunt «mila existențială» sortită străinilor”.

„Fierăritul – o meserie seculară profitabilă: «acolo unde fierarul dă o dată cu ciocanul – îndată iese banul»”.

„Fierăritul – o meserie singulară cu aplicarea inacceptabilă a procedeei clasice de calificare profesională teoretico-practică”.

„Fierăritul – o meserie nativă a romilor, practică din copilărie cu activități simultane de învățare vizuală și implicare treptată ghidată”.

„Practicarea fierăritului – condiție esențială pentru fiecare rom ciocănar, care dorea în trecut să-și întemeieze o familie și să o întrețină”.

„Fierăritul – practicat în prezent numai de «meșterii pasionați, care lucrează cu sufletul»”.

„Sapele «țigănești» – cel mai solicitat produs al fierăritului practicat în prezent”.

„Fierăritul – o meserie divină miluită romilor, trebuincioasă «în vremurile trecute» în orice gospodărie țărănească”.

„Fierăritul – o meserie neprofitabilă în «epoca digitală», practică diminuată și fragmentară «pentru întreținerea familiei»”.

„Instrumentele fierăritului – utilizate adeseori la festivalurile etnoculturale ca decor artizanal contemporan, asociat culturii tradiționale a romilor”

b. Fierari (meșteșugari):

„Meseria de fierar – cea mai solicitată activitate pentru satisfacerea cotidiană a nevoilor diverse în proprietățile extinse boierești și mănăstirești”.

„Sapele «țigănești» confecționate manual («din sudoarea fierarului») – sunt de calitate mai bună și accesibile la preț, incomparabile cu sapele fabricate mecanic în uzină («la conveier»)”.

„Sapele «țigănești» confecționate manual («din sudoarea fierarului») – după utilizare în diverse

munci agricole, facilitează obținerea unei recolte consistente și de calitate”.

„Îlăul – instrumentul esențial, produs singular («sufletul fierarului»), păstrat ca moștenire sacră transgenerațională în familiile fierarilor romi”.

„Îlăul, calul și soția – elementele existențiale în familiile fierarilor romi, necesare pentru practicarea fierăritului itinerant și viabilitatea gospodăriei casnice”.

c. Țigani (romi):

„Meșteșugăritul – ocupația esențială a țiganului, care lucra de toate și pentru toată lumea”.

„În Țara Românească și Țara Moldovei – țiganii robi particulari practicau meșteșugul domenal, fiind specializați îndeosebi în lucrarea metalelor: potcoave, arme, unelte”.

„În credința populară a țăranilor români – fierarii sunt identici cu țiganii”.

„În credința populară a țăranilor români – țiganii sunt sortiți să fie exclusiv fierari, pe lumea asta”.

În prezent, salvagardarea meșteșugului fierăritului devine o misiune stringentă pentru cercetarea etnografică, fiindcă asistăm nemijlocit la tranziția ireversibilă: de la „progresul industrial” spre „progresul digital”. Fierăritul, un „teatru viu surprinzător” și o meserie trebuincioasă în orice gospodărie țărănească („în vremurile trecute”) – a devenit în „epoca digitală” o meserie neprofitabilă, practică (diminuat și fragmentar) „din suflet pentru întreținerea familiei”. Totodată, spre regret, o mare parte din instrumentele fierăritului au fost scoase din spațiul specializat de muncă creativă (atelierile de fierărie), fiind utilizate adeseori la festivalurile etnoculturale ca decor artizanal contemporan, asociat culturii tradiționale a romilor⁹. Documentarea etnografică a „ultimelor urme” în practicarea specifică a meșteșugului fierăritului, prezente fragmentar în comunitățile tradiționale a romilor ciocănari din Republica Moldova, reprezintă misiunea esențială și utilă în valorificarea culturii tradiționale și conștientizarea identității veridice a romilor.

Note

* Acest articol a fost elaborat în cadrul Programului de cercetare **170101: Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene (2024–2027)**.

¹ Interviu realizat cu Maxim PLEȘCO (a.n. 1984), mediator comunitar al romilor, locuitor în or. Otaci (30.04.2025).

² Interviu realizat cu Fiodor BUZANU „Ciucă” (a.n. 1947), rom fierar, locuitor în or. Otaci (29.04.2025).

³ Sapă «țigănească» cu cârlig – pentru ucraineni, confecționată de fierarul rom ciocănar Vladimir PLEȘCA „Vișan” (a.n. 1962) din orașul Otaci (29.04.2025). <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid0C9Vw7j-bQSCC1XL9TU5P2H9BZ2D7qjPccQ9u2F5qeiwKdSM-KxKmxQ321gCh1KdXAl> (vizitat 17.09.2025).

www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid021kf98Y-vCZfgzVWAFq2JwPQNaf9vRiZb9bxZ9F7Zv11J2PzNky-gRYUnHedmPj4WScl (vizitat 17.09.2025).

Sapă «țigănească» cu cârlig – pentru ucraineni, confecționată de fierarul rom ciocănar Ivan PREIDA „Buruian” (a.n. 1942) din orașul Otaci (29.04.2025). <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid021kf98Y-vCZfgzVWAFq2JwPQNaf9vRiZb9bxZ9F7Zv11J2PzNky-gRYUnHedmPj4WScl> (vizitat 17.09.2025).

⁴ Sapă «țigănească» cu inel – pentru moldoveni, confecționată de fierarul rom ciocănar Fiodor BUZANU „Ciucă” (a.n. 1947) din orașul Otaci (29.04.2025). <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid02jNy2EAUysQig52C776xXfrFkQC4Vrra7xbwaPAfo-t1T2WJYuP9ZFgAjAH73MVoV6l> (vizitat 17.09.2025).

⁵ Interviu realizat pe cu Nicolai PREIDA „Sundur” (a.n. 1975), rom fierar, locuitor în or. Otaci (02.08.2025).

⁶ Interviu realizat cu Alexei PREDA (a.n. 1987), mediator comunitar al romilor, locuitor în or. Otaci (29.04.2025).

⁷ Interviu realizat cu Vasile ȘARBAN (a.n. 1975), rom, locuitor în or. Otaci (28.04.2025).

⁸ Documentare etnografică de teren (28 aprilie – 02 mai 2025) la tema de cercetare „Meșteșugul fierăritului practicat în comunitatea romilor tradiționali ciocănari din orașul Otaci (raionul Ocnița, Republica Moldova)”. <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid0rr-CzmFXtrp42MziGR1QU9ukFqR1v3dvUy55GoEM-VeGhwikbBJ8yWUsVvDiTXT6Yl> (vizitat 25.08.2025). <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid02QujALqmNNPeVsxgvgacLiWSSdZVoFrQPjMHD-cyTuojCGBzhKRSuNjgbQi1YqU5Syl> (vizitat 25.08.2025). <https://www.facebook.com/ion.duminica/posts/pfbid02r1wE6T3M69Q1W9vNvoxYcuMpSMiap1W3M-PG8dvW1rD6ARsrbXDpAQcMnD3zw1dCql> (vizitat 25.08.2025).

⁹ Documentare fotografică la Festivalul Etniilor „Unitate prin diversitate”. Ediția a XXIV-a, organizată de Agenția Relații Interetnice din Republica Moldova în parteneriat cu Primăria Municipiului Chișinău (Grădina Publică Ștefan cel Mare și Sfânt, 21.09.2025). <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10161867887936905&set=pcb.10161867890641905> (vizitat 22.09.2025).

Referințe bibliografice

Costăchel V., Panaitescu P. P., Cazacu A. Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII). București: Editura Științifică, 1957.

Duminica I. Explorarea istorico-etnografică a fierăritului practicat de țigani (romi) în spațiul est-carpatic. Cercetarea etnografică de teren în comunitatea romilor tradiționali „ciocănari” din orașul Soroca (14–16 mai 2024). In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXXVI, 2024, 55–63.

Duminica I. Reliefarea meșteșugului de prelucrare a fierului (fierăritul) practicat de țigani (romi) în spațiul pruto-nistean prin valorificarea surselor istorico-etnografice. In: Salvagardarea și conservarea digitală a patrimoniului etnografic din Republica Moldova. Materialele

conferinței științifice naționale. Institutul Patrimoniului Cultural, 13 decembrie 2022. Chișinău: Notograf Prim, 2023, 119-136.

Duminica I. Valorificarea „rămășițelor patrimoniale” ale meșteșugului fierăritului practicat „la cald” în comunitatea romilor tradiționali (ciocănari) din orașul Otaci (raionul Ocnița). In: Simpozionul Internațional de Etnologie: ediția VI-a, dedicată Zilei Universale a Iei și Zilei Naționale a Portului Popular. Institutul Patrimoniului Cultural, 24 iunie 2025. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău: Notograf Prim, 2025, 35-37.

Furnică D. Z. Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești. București: Institutul de Arte Grafice „Tiparul Românesc”, 1926.

Panaiteșcu P. N. Un capitol din istoria economică a Țării Românești și a Moldovei. In: Observatorul social-economic (Cluj), nr. 2-4 (aprilie – decembrie), 1938, 154-165.

Postică Gh. Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V–XII). Teză de doctor habilitat în științe istorice. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2006.

Rom. N. Nu fugiți de meșteșug. In: Tribuna (Arad), 13 august, 1910.

Stoica G., Horșia O. Meșteșuguri artistice tradiționale. București: Editura Enciclopedică, 2001.

Трагира В., Трофэилэ В. Отаци/Атаки. Страницы истории. Chișinău: Editura „VAST-M”, 2002 / Tragira, V.; Trofeile V. Otaci/Ataki. Stranitsy istorii. Chisinau: Editura „VAST-M”, 2002.

Ion Duminica (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în politologie, conferențiar, Institutul Patrimoniului Cultural.

Ион Думиника (Кишинев, Республика Молдова). Доктор политологии, конференциар, Институт культурного наследия.

Ion Duminica (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Political Sciences, Associate Professor, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: cultura.minoritati.etnice@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5896-6850